

ΤΑ ΙΩΑΝΝΙΝΑ

πὶ τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας ἐπεχείρησα νὰ ἐπισκεφθῶ κάποτε τὰ Ἰωάννινα. Ἄλλ' αἱ ληστρικαὶ συμμοριαὶ ἐμάστιζον τὴν Ἠπειρον καὶ αἱ τουρκικαὶ ἀρχαὶ δὲν ἐλάμβανον οὐδεμίαν εὐθύνην διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῶν περιηγητῶν. Ὑπὸ τοιούτους ὄρους περιορίσθην νὰ ἐπισκεφθῶ τὰ ἐρείπια τῆς Νικοπόλεως μόνον. Μόλις μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς θρυλικῆς πόλεως μετέβην εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Ἠπειροῦ. Ἠκολούθησα τὴν διὰ Πρεβέζης ὁδόν. Ἡ διάβασις μου ἀπὸ τῆς πόλεως ταύτης ὡς καὶ ἀπὸ τῆς Νικοπόλεως, ἔνθα διεδραματίσθησαν ἐπὶ Ἀλῆ-πασᾶ αἱ ἀπαίσιοι σφαγαὶ τῶν αἰχμαλωτισθέντων, καθ' ὅς ἐρρευσεν ἀναμῖξ τὸ γαλλικὸν μετὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ αἵματος, ἐπανάφερα εἰς τὴν μνήμην μου τὰ ἱστορικὰ ἐκεῖνα γεγονότα, τὰ ὅποια πληροῦν αἱματοσταλάκτους σελίδας τῆς νεωτέρας Ἠπειρωτικῆς ἱστορίας.

Ἡ ὁδὸς ἦν διήγνυσα μέχρις Ἰωαννίνων εἶναι 110 περίπου χιλιομέτρων. Ἐπέρασα ὅλα τὰ μέρη ἐκεῖνα, τὰ ὅποια κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 1912 εἶχε καταλάβει ὁ ἑλληνικὸς στρατός, καὶ παρέμεινα ἐπὶ μικρὸν εἰς τοὺς λόφους, ἔνθα ὑπὸ τοὺς παγετοὺς καὶ τὰς χιόνας διεξήχθη ἡ πολιορκία καὶ ἡ ἄλωσις τῶν Ἰωαννίνων. Δύο μεραρχίαι τοῦ στρατοῦ μας κατηυλίζοντο τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν διῆλθον ἐκεῖθεν, προσέδιδον δὲ οὕτως ὠχρὰν ἐντύπωσιν τῆς πολεμικῆς κινήσεως τοῦ 1912.

Ἡ δημοσία ὁδὸς εἶναι τραχεῖα καὶ ἀπότομος. Ὑπὸ τοὺς πόδας μας διηνοίγοντο βάρανθρα ἐμπνέοντα τρόμον. Μοῦ ἔδειξαν τὸ μέρος ἐκεῖνο, ὅπου μετὰ τὴν νίκην ἐπιστρέφουσαι δύο φίλαι μου κυραὶ, ὑπηρετήσασαι ὡς νοσοκόμοι

εὔρον οἰκτρὸν θάνατον. Ἡ ἀνάμνησις τοῦ τραγικοῦ ἐκείνου ἐπεισοδίου ἐπεσκίασεν ἐπὶ μικρὸν τὰς φαιδρὰς ἀπόψεις τοῦ ταξειδίου μου. Ἄλλ' ὅταν διήλθον τὰ ἀπόκρημνα ἐκεῖνα μέρη καὶ μοῦ προσεμεϊδίασεν ἡ πλουσία εἰς βλάστησιν κοιλάς τῶν Ἰωαννίνων, αἱ μελαγχολικαὶ σκέψεις διελύθησαν, ὡς ἡ ἔαρινή ἀχλύς, ἡ καλύπτουσα τὰ ἡπειρωτικά ὄρη.

Ἡ ὠραία κοιλάς περιζώνεται ὑπὸ ὀρέων καὶ ἔχει μῆκος ἀπὸ βορρᾶ πρὸς τὰ ΝΑ. 20 μόλις χιλιομέτρων, πλάτος δὲ περὶ τὰ ἑπτὰ. Χωρίζεται κατὰ μῆκος διὰ τινος σειρᾶς χαμηλῶν λόφων, καταληγόντων εἰς τὴν μεσημβρινοδυτικὴν πλευρὰν τῆς πόλεως. Τὸ τμήμα τοῦτο κατέχει κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος ἡ πόλις, οἱ θαλεροὶ κῆποι τῆς καὶ αἱ δύο λίμναι τῆς. Ἐξ ἀνατολῶν ὑψοῦται ἡ τριπλῆ σειρά τῆς Πίνδου, τῆς ὁποίας παραφυὰς εἶνε τὸ Μισοκέλι, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὁποίου ἀπλοῦται ἡ λίμνη, ἡ χαρίεσσα ἐκεῖνη λίμνη, ἣτις τόσον δραματικὴν θέσιν ἔχει καταλάβῃ εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ εἰς τὴν ποιήσιν τοῦ νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ. Κατακλείδες τῆς λοφοσειρᾶς, ἦν ἀνέφερα, εἶνε δύο ἀπότομοι βραχώδεις ἄκροι ἐκτεινόμεναι πρὸς τὴν λίμνην καὶ σχηματίζουσαι χερσόνησον. Ἐπὶ τῶν βράχων τούτων, πανταχόθεν σχεδὸν λουομένων ὑπὸ τῶν ὑδάτων τῆς λίμνης, ἐγείρεται τὸ φρούριον τῶν Ἰωαννίνων, ὑψοῦμενον ἐξήκοντα πόδας ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν αὐτῆς. Ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ἐσκάφη εὐρεῖα τάφρος, διὰ τῆς ὁποίας εἰσῆρχοντο ἐκατέρωθεν τὰ ὕδατα, ἅτινα μετεσχημάτισαν τὴν βραχώδη ταύτην ἄκραν εἰς τελείαν νῆσον. Ἡ τάφρος αὕτη ἀπεχωματώθη ἐσχάτως.

Ἡ λίμνη καὶ τὸ φρούριον ἦσαν αἱ πρῶται ἐντυπώσεις μου ἐκ τῆς πόλεως. Μία ἀπεριγράπτου χάριτος σκηνογραφία ἐνεφανίσθη πρὸ ἐμοῦ, τὴν ὁποίαν ἐξωραΐζον ἔτι μᾶλλον οἱ θρυλοὶ, αἱ παραδόσεις, ἡ ἱστορία καὶ ἡ ποιήσις. Τὸ φρούριον ἐκεῖνο ὑπῆρξεν ἡ φωλεὰ τοῦ Ἀλῆ καὶ περὶ τὸ ἀνάκτορόν του εὐρίσκονται αἱ εἰρκταί, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐμαρτύρησαν τόσοι ἥρωες τοῦ Γένους. Καὶ ἀπὸ τὴν λίμνην ἐκείνην, ὅταν ὁ ζέφυρος θωπεύῃ τὰ νερά τῆς, νομίζει κανεὶς ὅτι ἀκούει τοὺς τελευταίους στεναγμούς τῆς Κυρᾶ-Φροσύνης καὶ τῶν δέκα ἑπτὰ γυναικῶν, τὰς ὁποίας ᾠδήγησεν εἰς τὸν

θάνατον ἢ ζηλοτυπία τῆς συζύγου τοῦ Μουχτάρ-βέη. Εἰς τὴν μικρὰν αὐτῆς νησίδα ἠγείρετο ἡ Σχολὴ τῶν Φιλανθρωπινῶν, ἣτις ἐπὶ αἰῶνας διεσκόρπιζε τὰ φῶτα τῆς ἑλληνικῆς παιδείας εἰς τὴν Ἑπειρον καὶ πέραν αὐτῆς. Εἰς τὴν αὐτὴν νησίδα εὔρεν ἄδοξον τέλος ὁ αἰμοχαρὴς δυνάστης τῆς Ἑπείρου. Πόσα γεγονότα δὲν ἀνέθρωσκον εἰς τὴν μνήμην μου, καὶ πόσους στίχους δὲν ἐψιθύριζον τὰ χεῖλη

Ἡ λιμνη καὶ τὸ φρούριον τῶν Ἰωαννίνων.

μου ἐπὶ τῇ θεᾷ τῶν μερῶν, τὰ ὁποῖα ἐχρησίμευσαν ὡς σκηνὴ τόσων δραμάτων.

Τὰ Ἰωάννινα εἶναι μία πόλις, τῆς ὁποίας πᾶσα ὁδός, πᾶσα γωνία, πᾶσα οἰκία διηγεῖται καὶ μίαν ἱστορίαν. Ἡ ὁδὸς τὴν ὁποίαν διήλθον ὅπως εἰσέλθω εἰς τὴν πόλιν καλεῖται σήμερον τῆς Ἀνεξαρτησίας. Ἄλλοτε ὠνομάζετο Κανλι-Τσεσμέ, ἥτοι Πηγὴ τοῦ αἵματος. Ἐκεῖ τὴν 12 Σεπτεμβρίου τοῦ 1612, μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ ἐπι-

σκόπου Τρίκης Διονυσίου, τοῦ καλουμένου Σκυλοσόφου, διενηργήθη ἡ φοβερὰ σφαγὴ τῶν ἀόπλων χριστιανῶν, ἐκ τοῦ ρεύσαντος δὲ ἑλληνικοῦ αἵματος, ἐκλήθη ἕκτοτε ἡ ὁδὸς ἐκείνη Κανλί—Τσεσμέ. Ἀφθονον ἐπίσης ἑλληνικὸν αἶμα ἐχύθη κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας καὶ εἰς τὴν συνοικίαν τοῦ Πλινθοκοπέου, κυρίως γυναικῶν καὶ παιδῶν, ὑπὸ τοῦ ἔκμανέντος τουρκικοῦ ὄχλου. Ἡ ὁδὸς αὕτη ἐκβάλλει εἰς τὴν Κεντρικὴν πλατεῖαν τῆς πόλεως. Εἰς αὐτὴν ἐγείρονται τὰ δημόσια κτίρια καὶ αἱ κάλλιστα οἰκοδομαί. Ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς πόλεως ὁ πρὸ τῆς πλατείας γήλοφος μετασηματίσθη εἰς ὠραῖον παράδεισον, ὅπου τὰς ἑσπερινὰς ὥρας συγκεντροῦται τὸ πλῆθος. Ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ φαιδροῦ τούτου λόφου ἐκτείνεται ἡ ἀκύμαντος λίμνη, εἰς τὸν μυχὸν τῆς ὁποίας διαφαίνεται ὁ Δρῖσκος. Ἐκεῖ ἀφῆκε τὸν τελευταῖόν του στεναγμὸν ὁ Κερκυραῖος ποιητὴς τῆς «Λήθης», Λαυρέντιος Μαβίλης, μαχόμενος ὡς Γαριβαλδινὸς ἀξιωματικὸς.

*
* *

Τὸ πανόραμα τῆς πόλεως ἀπέλαυσα τὴν ἐπομένην ἀπὸ τοῦ φρουρίου. Τὰ Ἰωάννινα συνίστανται ἐκ τοῦ φρουρίου καὶ ἐκ πολλῶν προαστείων, ἐκτεινομένων πρὸς τὰς ἀνατολικὰς κλιτύας τοῦ ἁγίου Γεωργίου καὶ εἰς στενὸν τι ἐπίπεδον μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς λίμνης. Τὴν ἐκτάκτως γοητευτικὴν σκηνογραφίαν ἀῖξάνει, ὅχι μόνον ἡ κατάσπαρτος δι' ἀνθέων καὶ χλόης κοιλάς, ἡ ἀργυροειδῆς λίμνη μὲ τοὺς παρὰ τὰς ὄχθας ἀπίρους καλαμῶνας, σχηματίζοντας τὸ καταπράσινον περιθώριον, καὶ τὰ χαμηλὰ βουνά, ἀλλὰ καὶ ὁ συνδυασμὸς μικρῶν καὶ μεγάλων οἰκιῶν, χανομένων μέσα εἰς κήπους πολυδένδρους. Ὑπὲρ τὸ γραφικὸν ἐκείνο σύμπλεγμα δένδρων καὶ οἰκιῶν, ἐγείρονται εὐθυτενεῖς μιναρέδες καὶ ὑψηλαὶ κυπάρισσοι, ἕξακοντίζουσαι πρὸς τὸν οὐρανὸν τὰς κορυφὰς των. Εἰς δὲ τὸ σύνολον τῆς εἰκόνης γραφικότητα προσδίδουν καὶ τὰ τουρκικὰ νεκροταφεῖα, μετασηματιζόμενα βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον εἰς πλατείας καὶ παραδείσους. Τὰ φρούρια καὶ τὰ προάστεια ἀποτελοῦνται ἕξ εἴκοσι δύο

συνοικιῶν, ἐκ τούτων δύο μόνον περιλαμβάνει τὸ φρούριον. Αἱ συνοικίαι αὗται ἐλάχιστα μετεβλήθησαν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἑλλη-πασᾶ. Οὕτως ἔχει κανεὶς ἐνώπιόν του τὴν παλαιὰν πόλιν, σώζουσιν ὅλα τὰ χαρακτηριστικά της σημεῖα, καὶ διατηροῦσαν ἀνέπαφα τὰ ἱστορικὰ μέρη, ὅπου διέρρευσεν ἡ ζωὴ τῶν κατοίκων της. Τὰ σπίτια της δὲν διεκρίθησαν ποτὲ διὰ τὴν ἐξωτερικὴν των διακόσμησιν. Δὲν εἶχον κἄν παράθυρα εἰς τοὺς δρόμους. Οἱ ἰδιοκτῆται ἀπέφευγον πᾶσαν ἐπίδειξιν. Εἰς χρόνους, καθ' ὃς ἐγειρόμενος κανεὶς ἐκ τῆς κλί-νης δὲν ἦτο βέβαιος ὅτι θὰ διετήρει τὴν κεφαλὴν εἰς τοὺς ὤμους του μέχρι τῆς ἑσπέρας, οἷα δὴποτε ἐπίδειξις προσέ-θετε νέους κινδύνους. Αἱ ἐπὶ τὸ εὐρωπαϊκώτερον κτισμέναι οἰκίαι εἶνε τῶν νεωτάτων χρόνων. Κατὰ τὰ ἄλλα αἱ οἰκοδο-μαὶ διατηροῦν τὸν τύπον τῶν κατοικιῶν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Τὰ καφενεῖα τῆς πόλεως, τὰ παζαρία της, αἱ μικραὶ της πλα-τεῖαι ἔμειναν ὡς εἶχον ἔκτοτε. Εἰς μίαν γωνίαν κεντρικωτάτης ἐμπορικῆς ὁδοῦ ὑψοῦται ἀκόμη ὁ πλάτανος, ὑπὸ τὸ φύλ-λωμα τοῦ ὁποίου ἐθανατώθη ὁ Εὐθύμιος Βλαχάβας καὶ ἐκεῖθεν τὸ λείψανόν του παραληφθὲν ὑπὸ τῶν Ἑθιγγάνων ἐσύρθη εἰς τοὺς δρόμους τῆς πόλεως. Ἐκεῖ ἐθραύσθησαν τὰ ὀσᾶ τοῦ Κατσαντώνη καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του, καὶ εἰς τοὺς κλάδους του ἀπηγγονίσθησαν ἥρωες, ἱερωμένοι, προὔχοντες, οἵτινες καὶ τὴν τελευταίαν στιγμὴν ἔβλεπον τὴν ὀπτασίαν τοῦ Βυζαντίου. Ὑπὸ τὴν σκιὰν αὐτοῦ ροφοῦν τὸν καφέν των οἱ θαμῶνες τῶν καφενείων.

Ἡ πόλις τῶν Ἰωαννίνων εἶναι ἀρχαιοτάτη. Ἡ ἐκκλησία αὐτῆς μνημονεύεται ἀπὸ τοῦ 673 μ. Χ. ὡς πέμπτη ἐν ταῖς ἐπισκοπαῖς, αἵτινες ὑπέκειντο εἰς τὴν Μητρόπολιν τῆς Ναυ-πάκτου. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀνδρονίκου ἀναφέρεται αὕτη ὡς πόλις μεστὴ οἰκητόρων. Τὰ Ἰωάννινα ἐπροικοδοτήθη-σαν διὰ ποικίλων προνομίων ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν αὐτο-κρατόρων, διὰ νὰ μὴ παραβλάπτωνται δὲ τὰ συμφέροντα τῶν πολιτῶν, οἱ δουλοπάροικοι τῶν χωρίων αὐτῶν, ἀπηλ-λάσσοντο τῆς στρατολογίας, τῶν καταλυμάτων καὶ οἴου δὴποτε φόρου.

Κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνος ὁ κατὰ τὸ 1666 ἐπι-

σκεφθεὶς τὰ Ἰωάννινα Ἄγγλος ἀρχαιολόγος Σπὸν γράφει, ὅτι ἡ πόλις τῶν Ἰωαννίνων διέπρεπεν ἐπὶ πολυανθρωπία λαμπρότητι καὶ ἐμπορικῷ πλούτῳ. Ὁ Γκαρνιέ δὲ ἐν ἔτει 1702 παρέβαλλε τὰ Ἰωάννινα πρὸς τὴν Μασσαλίαν ὡς πρὸς τὸν πληθυσμὸν καὶ τὸ ἐμπόριον. Κατὰ τὴν γενομένην ἀπογραφὴν ὑπὸ τῆς Ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως οἱ κάτοικοι αὐτῆς ἀνῆρχοντο τῷ 1731 εἰς 40.000 ψυχῶν, ἐξ ὧν τὰ $\frac{3}{4}$ ἦσαν Ἕλληνες¹. Περὶ τὰ 1754 ὁ πληθυσμὸς τῆς πόλεως εἶχεν αὐξήσῃ σημαντικῶς, κατῆλθε δὲ ἐπὶ Ἀλῆ-πασᾶ ἔνεκα τῆς τυραννικῆς διοικήσεως καὶ τῆς ἀρπαγῆς τῶν περιουσιῶν τῶν κατοίκων. Καθ' ὅλους ὅμως τοὺς χρόνους τούτους τὰ Ἰωάννινα ἦσαν μέγα ἐμπορικὸν κέντρον καὶ αἱ ἀγοραὶ ἔβριθον ξένων, πανταχόθεν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀλβανίας προσερχομένων. Ὁ πολιτισμὸς καὶ ὁ πλοῦτος τῶν Ἰωαννιτῶν ἠύξησε μεγάλως ἔνεκα τῆς ἐπικοινωνίας αὐτῶν μετὰ τῶν μεγάλων ἀγορῶν τῆς Κεντρικῆς καὶ τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης.

Ἡ πόλις εἶναι ἀσυγκρίτως μεγαλυτέρα παρ' ὅσον δύναται τις νὰ εἰκάσῃ ἐκ τοῦ πληθυσμοῦ της, γράφει ὁ Ἄγγλος περιηγητὴς Χόλλανδ, κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀλῆ-πασᾶ. Αἱ δημόσιαι πλατεῖαι τῆς περικλείουν ὄχι μόνον τὰ τουρκικὰ τεμένη, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐπιφανέστερα τῶν ἰδιωτικῶν κτιρίων. Ἀξιοθέατα εἶναι τὰ παζάρια, ἤτοι δέκα ἕως δώδεκα ὁδοὶ διασταυρούμεναι καὶ ἀποτελοῦσαι διαφόρους γωνίας, λίαν δὲ σκοτεινὰς ἐκ τῆς στενότητός των καὶ τῶν ἄνωθεν ἔξεχουσῶν ὀροφῶν. Ἐκαστον παζάρι ἔχει καὶ ἐν εἶδος ἐμπορεύματος, ὅπως συμβαίνει εἰς πλείστας πόλεις τῆς Τουρκίας. Ὁ πληθυσμὸς τῆς πόλεως ἀνέρχεται εἰς 40.000 Ἕλλήνων, Τούρκων, Ἀλβανῶν καὶ Ἰσραηλιτῶν. Οἱ Ἕλληνες εἶνε ὄχι μόνον ἀσυγκρίτως πολυαριθμότεροι καὶ εὐπορώτεροι, ἀλλὰ καὶ ἀρχαιότεροι, ἀπαρτίζουσι δὲ τὸ κύριον ἐμπορικὸν στοιχεῖον τῶν Ἰωαννίνων. Οἱ εὐφυέστατοι, οἱ φιλοπονώτατοι καὶ εἰς ἄκρον δραστήριοι Ἕλληνες ἐπιδίδονται εἰς τὴν ἐμπο-

¹ Ἰω. Λαμπροῦδου, Ἠπειρωτικὰ Μελετήματα.

ρείαν. Ἐπειδὴ ὅμως ἀπαντῶσι προσκόμματα ἀποδημοῦσιν εἰς ἄλλας χώρας, πρὸς εὐρεσιν μείζωνος ἐλευθερίας.

Σήμερον ἡ ἐλευθερία ἐπηύξησε τὴν κίνησιν καὶ τὴν ζωὴν τῆς πόλεως. Δὲν ἦτο πλέον ἡ ἀθήρουβος πόλις τοῦ Ἰωάν-πασα, ὅπου ἕκαστος ἔκυπτε τὴν κεφαλὴν καὶ διήρχετο τὰς ὁδοὺς ὡς φάσμα ἐκ τρόμου. Εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ εἰς τὰς πλατείας ἐβάδιζον ὅλοι μὲ ὑψωμένας τὰς κεφαλὰς. Οἱ συριγμοὶ τῶν στρατιωτικῶν αὐτοκινήτων καὶ τῶν ἀμαξῶν ὁ κρότος ἐπλήρουσαν θορύβου τὴν πόλιν. Αἱ κυρίαὶ περιεφέροντο εἰς τὸν παράδεισον καὶ ὑπὸ τὸν ἱστορικὸν πλάτανον συνεκεντροῦτο τὸ πλῆθος, ὅπερ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς εἰσόδου τοῦ στρατοῦ μας, ἀπέρριψε τὰ φεσάκια, τὸ τελευταῖον αὐτὸ σύμβολον τῆς πεντακοσιετοῦς δουλείας. Οἱ κώδωνες τῶν ναῶν δὲν παρέμενον πλέον βωβοὶ καὶ ὁ μουεζίνης συνεσταλμένος ἀπὸ τοῦ ὕψους τοῦ μιναρῆ ἔψαλλε τὴν προσευχὴν του. Ἐὰν Ἰωάννινα εἶχον ἐπανεύρει τὰς ἡμέρας τῶν Κομνηνῶν. Αἱ ἡμέραι τοῦ τρόμου καὶ τῆς φρίκης ἀπέμειναν ὡς μακρινὴ ἀνάμνησις διαβατικῆς θυέλλης.

*
* *

Ἐὰν Ἰωάννινα καὶ πρὸ πεντακοσίων ἐτῶν ἦτο πόλις συγκεντροῦσα τὴν προσοχὴν πάντων. Ἦτο μέγα κέντρον ἑλληνικῆς παιδείας. Ἦ τοιαύτη ἀκτινοβολία τῶν Ἰωαννίνων ἐφ' ὅλης τῆς Ἡπείρου ἐξηκολούθησεν ἀδιάκοπος μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς ἡμερῶν. Ἦτο πόλις τὴν ὁποῖαν ἐξησφάλιζον ἰδιαίτερα προνόμια. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΕ' αἰῶνος τὸ Δεσποτάτον τῆς Ἡπείρου εὐρίσκετο ἐν παρακμῇ. Ἀλλὰ καὶ εἰς τοιαύτην κατάστασιν εὐρισκόμενον ἠδυνήθη νὰ κατανικήσῃ τοὺς στρατοὺς τοῦ σουλτάνου Μουράτ, τοὺς διελθόντας τὴν Πίνδον, ὅπως κυριεύσουν τὴν ἀνθοῦσαν πόλιν. Ἴσως θὰ ἀνθίστατο ἐπὶ μακρὸν ἀκόμη ἂν μὴ ἐπύρχοντο ἔριδες μεταξὺ τῶν διαμοιρασθέντων τὸ Δεσποτάτον νόθων υἱῶν τοῦ Καρόλου Α' καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ. Πληροφορηθεὶς τὰς ἔριδας ταύτας ὁ Σουλτάνος, ὅστις πρὸ μικροῦ εἶχε κυριεύσει τὴν Θεσσαλονίκην, ἐξαπέστειλε τὸν στρατάρχην Καρᾶ-Σινάν, ὅπως καθ' οἷον δῆποτε τρόπον καθυπο-

τάξη τὰ Ἰωάννινα. Οὗτος προέβη εἰς διαφόρους προτάσεις, οἱ δὲ Ἰωαννῖται, μὴ ἔχοντες πλέον στρατὸν ὅπως ἀντιστῶσι, συνήνεσαν νὰ ὑποταγῶσι, ἀλλ' ἀπήτησαν νὰ παραδώσωσι τὰς κλείδας τοῦ φρουρίου δι' ἰδίων ἀπεσταλμένων εἰς τὸν Μουράτ, παρ' οὗ θὰ ἐλάμβανον μεθ' ὄρκου χρυσοβούλον ἔξασφαλίζον τὰ ὑποσχεθέντα προνόμια. Οἱ ἀπεσταλμένοι συνήντησαν τὸν σουλτάνον ἔξωθεν τῆς Θεσσαλονίκης. Προσεκύνησαν αὐτὸν ὡς βασιλέα τοῦ Κάστρου τῶν Ἰωαννίνων καὶ τοῦ παρέδωκαν τὰς κλείδας αὐτοῦ. Ἔλαβον τότε ἀπὸ τὰς ἰδίας χειρὰς του Χάτι-σερίφ, εἰς ὃ ἔξησφαλιζοντο αἱ προνομίαι ἐπ' ὀνόματι τοῦ μεγάλου προφήτου. Τὸ Χάτι-σερίφ ἦτο μεταφρασμένον ἑλληνιστί.

Διὰ τοῦ διατάγματος τούτου οἱ κάτοικοι τοῦ φρουρίου ἀπηλλάσσοντο τοῦ παιδομαζώματος. Ἐδικαιοῦντο νὰ διατηροῦν τὰ τιμάρια διαδοχικῶς, νὰ ἀσκοῦν τὰς θρησκευτικὰς τελετὰς τῶν ἐλευθέρως, νὰ κάμνουν χρῆσιν τῶν κωδῶνων τοῦ ναοῦ, νὰ καλλιεργοῦν τὰ γράμματα, νὰ ὀπλοφοροῦν, νὰ ἐκλέγουν τοὺς δικαστὰς τῶν μεταξὺ τῶν ἀρχόντων τῶν, καὶ νὰ φέρουν προσωπίδας τὴν ἀπόκρῶν. Ἐκ τούτου συνάγεται ὅτι οἱ Ἰωαννῖται ἀπέλανον προνομίων, τὰ ὁποῖα οὐδεὶς ἄλλος λαὸς κατακτηθεὶς ὑπὸ τῶν ὀθωμανῶν ἀπῆλαυσε ποτέ.

Τὰ σημαντικώτερα τῶν προνομίων τούτων ἦσαν φυσικὰ ἢ ἀσκησις τῶν θρησκευτικῶν τελετῶν καὶ ἡ καλλιέργεια τῶν γραμμάτων. Αἱ ἐπιστῆμαι καὶ τὰ γράμματα μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὰς χεῖρας τῶν Φράγκων κατὰ τὸ 1204, εὔρην καταφύγιον εἰς τὰ Ἰωάννινα. Μόνον τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα δὲν διενεμήθησαν οἱ Φράγκοι, ἀλλ' ἔξηκολούθει ὡς ἑλληνικὴ ἡγεμονία, ὀνομασθεῖσα δεσποτάτον τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ ἓνα κλάδον τῶν Κομνηνῶν, καὶ ἔχουσα ἔδραν τὰ Ἰωάννινα. Κατὰ τοὺς ἀσταθεῖς ἐκείνους καιροὺς πλεῖστοι ἐκ τῶν διαπρεπόντων Βυζαντινῶν ἐφυγάδευθησαν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐξήτησαν καταφύγιον ἐκεῖ, μετέφερον δὲ τὰς τέχνας καὶ τὰ γράμματα. Οὗτως ἰδρῦθη κατὰ τὸ 1206 ἐν τῷ φρουρίῳ ἡ πρώτη Ἑλληνικὴ Σχολὴ ὑπὸ τοῦ πρώτου Δεσπότη. Διτηρήθη δὲ ἐπὶ 406

ἔτη. Κατὰ τὸ 1612, μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Σκυλοσόφου, οἱ Ἕλληνες ἀπεβλήθησαν τοῦ φρουρίου καὶ ἀπώλεσαν τὰ προνόμια τῶν. Τότε ἔκλεισε τὰς πύλας τῆς καὶ ἡ Σχολὴ αὕτη.

Ἄλλ' ἐκτὸς τῆς ἐν λόγῳ Σχολῆς, ἐν τῇ νήσῳ τῆς λίμνης ἰδρύθη τῷ 1282 ἄλλη σχολή, ἣτις ἐλαμπρύνθη καὶ διετηροῦντο ἐν ἀκαταβλήτῳ ἀκμῇ ἐπὶ τετρακόσια ἐβδομήκοντα ἔτη. Ἰδρυτὴς τῆς ἦτο ὁ Μιχαὴλ Φιλανθρωπινός. Προήρχετο δ' οὗτος ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ κατήγετο ἀπὸ περιλαμπρον οἴκου τοῦ Βυζαντίου. Μακρὰν τῆς τύρβης τῆς πόλεως, ἐν τῇ ἡρεμίᾳ τῆς ὠραίας νησίδος ἤγειρε τὴν μονὴν τοῦ Σπανοῦ, ἐκεῖ δὲ ἐγκατέστησε καὶ τὴν περιφημὸν τοῦ Σχολῆν, ὅπου μετέβαινον μετὰ προθυμίας πανταχόθεν τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Ἀλβανίας νέοι, διηρῶντες ἀνωτέραν παιδείαν καὶ ἠκροῶντο ἐπὶ 476 ἔτη, καθ' ἃ ἐλειτούργει ἡ Σχολὴ αὕτη, τῶν μελιρρήτων διδασκάλων, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ πλεῖστοι προήρχοντο ἐκ τῆς αὐτῆς γενεᾶς τῶν Φιλανθρωπινῶν. Ὅταν κατὰ τὸ 1758 ἀπέθανε καὶ ὁ τελευταῖος γόνος τοῦ περιφανοῦς οἴκου ἔκλεισε τὰς πύλας τῆς καὶ ἡ ἀνωτέρα αὕτη σχολή, ἣτις ἦτο ἐν εἶδος πανεπιστημίου, εἰς ὃ ἐδιδάσκοντο πλὴν τῆς ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς φιλολογίας, ἡ φιλοσοφία, τὰ μαθηματικά καὶ ἡ θεολογία.

Ἐπεσκέφθη μετὰ συγκινήσεως τὴν Μονὴν τοῦ Σπανοῦ. Καὶ ἡ μονὴ καὶ ὁ τρισυπόστατος ναὸς σώζονται ὅπως καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἰδρύσεως αὐτῶν. Εἰς τὸν ναὸν διατηροῦνται τοιχογραφίαι, αἵτινες εἶναι ἐκ τῶν καλυτέρων μέχρι τοῦδε σωζομένων τῆς βυζαντινῆς τέχνης. Ἐν τῶν διαμερισμάτων τοῦ ναοῦ ἐχρησίμευσε διὰ τὰς διδακτικὰς ἀνάγκας τῆς Σχολῆς, μετασχηματισθὲν εἰς αἶθουσαν παραδόσεων. Μεταξὺ τῶν προσωπογραφιῶν διατηροῦνται αἱ τῶν Φιλανθρωπινῶν. Εἶναι αὐταὶ αὐστηραὶ μορφαὶ βυζαντινῶν ἀρχόντων, οἵτινες καὶ μετὰ πάροδον αἰῶνων διατηροῦν τὸν χαρακτηριστικὸν τύπον τοῦ γένους τῶν. Τὸ περίεργον δ' εἶναι ὅτι ἐν τῇ ἱερατικῇ ταύτῃ πινακοθήκῃ οἱ ἅγιοι τῆς Ἐκκλησίας δὲν εἶναι οἱ μαρτυρήσαντες ὑπὲρ τῆς θρησκείας τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' οἱ πρωτοστάται τοῦ πνεύματος, οἱ με-

γάλοι τῆς ἀρχαιότητος φιλόσοφοι. Μεταξὺ αὐτῶν διακρίνονται τὰ ὀνόματα τοῦ Σόλωνος, τοῦ Σωκράτους, τοῦ Πυθαγόρα, τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ Λυκούργου, τοῦ Σοφοκλέους, τοῦ Πλουτάρχου καὶ ἄλλων, οἵτινες οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουν πρὸς τοὺς δόσιους τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας. Ἡ εὐρεία παιδεία τῶν Φιλανθρωπινῶν καὶ ἡ βαθεῖα γνώσις τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας μετρησίουν τόσον τὴν διάνοιαν αὐτῶν, ὥστε ἔλασσον μεταξὺ τῶν μαρτύρων τῆς νέας θρησκείας τοὺς μεγάλους ἐργάτας τοῦ πνεύματος, τοὺς δημιουργήσαντας τὴν ἀπαράμιλλον ἐκείνην γλῶσσαν, ἄνευ τῆς ὁποίας δυσχερὲς θὰ ἦτο νὰ μεταδοθῶν αἱ χριστιανικαὶ ἀρχαὶ εἰς τὸν κόσμον.

*
* *

Ὁ Ἰωσαφὰτ Φιλανθρωπινὸς ἐν ἔτει 1581 εἶχε καταθέσει εἰς τὸ ταμεῖον τῆς Ἑνετικῆς Δημοκρατίας μέγα ποσόν, ἵνα ἐκ τῶν προσόδων του διατηρηθῆ ἡ Σχολὴ αὐτῆ. Ἀλλὰ μὲ τὴν ἐξαφάνισιν τῆς Σχολῆς τῶν Φιλανθρωπινῶν δὲν ἐξέλιπε καὶ ἡ καλλιέργεια τῆς ἀνωτέρας ἐκπαιδεύσεως ἐν Ἰωαννίνοις. Ὁ ἡγούμενος Ἐπιφάνειος ἤγειρε κατὰ τὸ 1644 νέαν Σχολὴν διαθέσας καὶ αὐτὸς καὶ ὁ Πάνος Ἰερομνήμων, ὡς καὶ ὁ Καραϊωάννης μεγάλα ποσὰ πρὸς συντήρησιν αὐτῆς. Τὸ ἐπόμενον ἔτος ὁ ἐν Βενετίᾳ ἐγκατεστημένος Ἰωαννίτης Λέων Γκούμας κατέλιπεν 20.000 δουκάτων, ὅπως μὲ τὸν ἀνατοκισμὸν αὐτῶν ἐπὶ τριάκοντα ἔτη κτισθῆ εἰς τὴν συνδικίαν Μπαχράμι-πασᾶ καὶ συντηρηθῆ ἡ φερώνυμος Σχολή. Εἰς τὸ κληροδότημα τοῦτο ὁ ἀνεπιός του βραδύτερον ἐπρόσθεσεν ἑτέρας 20.000 δουκάτων πρὸς συντήρησιν τοῦ μεγάλου Γυμνασίου. Πλείστοι τότε Ἰωαννῖται κεντριζόμενοι ἀπὸ τὰ φιλοπάτριδα αἰσθήματα προῆλθον ἀρωγοὶ πρὸς τὰς δύο Σχολάς, ἐν αἷς ἐπιφανεῖς ἄνδρες ἐδίδασκον. Τὰ κεφάλαια πρὸς συντήρησιν τῶν περιβλέπτων τούτων Σχολῶν εἶχον κατατεθῆ εἰς τὸ Δημόσιον ταμεῖον τῆς Βενετίας. Μετὰ τὴν πτώσιν ὁμως τῆς Δημοκρατίας ἐν ἔτει 1797, ἀπωλέσθησαν ταῦτα, τότε δὲ οἱ ἐν Μόσχᾳ διαβιοῦντες ζά-

πλουτοὶ Ἰωαννῖται ἀδελφοὶ Ζωσιμάδαι, ἀνέλαβον τὴν συντήρησιν αὐτῶν.

Ὁ ὄλεθρος τῆς Βενετίας κατέστρεψε τὰς περιουσίας καὶ ἄλλων ἰδρυμάτων. Πρὸς σωτηρίαν αὐτῶν ἐνεφανίσθησαν νέοι χορηγοί, ὅπως μὴ ἐκπέσῃ ἡ θέσις τῶν Ἰωαννίνων, ὡς πόλεως θεωρουμένης κατ' ἐξοχὴν ἐστίας τῶν φώτων κατὰ τοὺς μακροὺς τῆς δουλείας χρόνους. Ἡ θέσις αὕτη τῆς πόλεως ἦτο ἡ ὑπερηφάνεια τῶν τέκνων τῆς. Τινὲς τῶν ἀνδρῶν τούτων ἐφθίασαν μέχρις αὐτοθυσίας. Ὑπῆρξαν ἑκατομμυριοῦχοι, οἵτινες διῆλθον τὸν βίον των ἄγαμοι, ἵνα διαθέσουν τὴν περιουσίαν των ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἐκπαιδεύσεως, φρονοῦντες ὅτι δι' αὐτῆς παρεσκευάζεται ἡ ἑλληνικὴ ἀὐτονομία.

Ἐκτὸς τοῦ Μεγάλου Γυμνασίου, ὑπῆρχεν ἐν τῇ πόλει τὸ μικρὸν Γυμνάσιον, ἰδρυθὲν τῷ 1675, ὅπου ἐξεπαιδεύοντο ἱερεῖς, διὸ ὑφίστατο πάντοτε ἱεροσπουδαστήριον, ἐνθα ἐδιδάσκοντο αἱ ἱεραὶ ἐπιστῆμαι ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ. Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς περιουσίας καὶ τούτου, ὁ ἐν Μόσχᾳ Ἰωάννης Καπλάνης κατέθεσεν εἰς τὸ Ὀρφανοτροφεῖον τῆς πόλεως ταύτης 125.000 ρουβλίων, τῶν ὁποίων τὸ εἰσόδημα εἰσεπράττετο μέχρι τῆς ἐκρήξεως τῆς ρωσικῆς ἐπαναστάσεως. Ἡ σχολὴ αὕτη εἶχε προικισθῆ διὰ πλουσίας βιβλιοθήκης καὶ λαμπρᾶς συλλογῆς ὀργάνων τῆς φυσικῆς πειραματικῆς. Ἄλλ' οἰκοδομὴ καὶ βιβλιοθήκαι ἐγένοντο παρανάλωμα τοῦ πυρός, κατὰ τὴν μεγάλην πυρκαϊάν τοῦ 1820, ὅτε ἐκάη καὶ ἡ ἰδιωτικὴ βιβλιοθήκη τῶν διδασκάλων τοῦ γένους Μπαλάνων, περιέχουσα πλεῖστα χειρόγραφα, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὰ χρονικὰ τῆς Ἠπειροῦ κατὰ Κουβαράν. Ἡ καταστροφὴ αὐτοῦ ὑπῆρξε καὶ ἡ μεγίστη τῶν ἀπωλειῶν ἐκ τῆς τρομερᾶς ἐκείνης πυρκαϊᾶς, τῆς ἀποτεφρωσάσης μέγα μέρος τῆς πόλεως.

Ἀδιάκοπος ὑπῆρξεν ἡ παροχὴ δωρεῶν ἀπὸ μέρους τῶν Ἰωαννιτῶν πρὸς συντήρησιν τῶν Σχολῶν. Μετὰ πᾶσαν καταστροφὴν νέοι προσήρχοντο δωρηταί. Τὰ Ἰωάννινα οὕτω εἶχον καταστῆ ἡ κεντρικὴ ἐστία καθ' ὅλην τὴν Ἠπειρὸν τῆς ἑλληνικῆς παιδείας. Ἐλειτούργουν ἐν τῇ πόλει δύο Γυμνάσια, τέσσαρες ἀστικά Σχολαί, ἐν ἑλληνικὸν σχολεῖον, τρία

Σ. ΒΙΚΑΤΟ.

ΓΙΑΓΙΑ Κ' ΕΓΓΟΝΗ

Παρθεναγωγεία, εἰς ἓν τῶν ὁποίων ὑπῆρχε καὶ ὑφαντήριον, ἦσαν δὲ προσηρημένα εἰς αὐτὰ ἀνὰ ἓν νηπιαγωγεῖον, ὑπῆρχεν ἐπίσης καὶ πλῆθος ἰδιωτικῶν Σχολῶν. Πάντα τὰ σχολεῖα ταῦτα ὑφίστανται καὶ σήμερον ἀκόμη συντηρούμενα ἔξ ἰδίων πόρων.

Ἡ εὐκλεῆς αὕτη πόλις ὑπῆρξεν ἡ πόλις τῶν Σχολείων. Φυσικὸν ἦτο κατ' ἀκολουθίαν τὴν ἀκτινοβολίαν τῆς νὰ ρίπτῃ καθ' ὅλην τὴν ἀπὸ τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου μέχρι τοῦ ποταμοῦ Σκούμπῃ Ἡπειρον. Δικαίως πάντες οἱ διελθόντες ἐκεῖθεν περιηγηταὶ τὴν ἀπεκάλεσαν «Νέας Ἀθήνας». Ἀπὸ τὰς σχολὰς ἐκεῖνας προῆλθον οἱ πλεῖστοι τῶν μεγάλων διδασκάλων τοῦ Γένους, οἵτινες μετέφερον τὰ φῶτα εἰς τὰ πέρατα τῆς ἀνατολῆς. Μαθηταὶ τῶν σχολῶν ἐκείνων ὑπῆρξαν πλεῖστοι καθηγηταὶ τῆς Ἰονίου ἀκαδημίας καὶ τοῦ Ἀθηναϊκοῦ Πανεπιστημίου, πρὸς δὲ διαπρεπέστατοι πολιτικοὶ τῆς Ἑλλάδος. Εἰς αὐτὰς ἐξεπαιδεύθησαν καὶ πολλοὶ πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ἄνδρες τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας καὶ πάντες ἀνεξαιρέτως οἱ Ἀλβανοί, οἱ διακριθέντες ἐπὶ ἑλληνικῇ παιδείᾳ. Αἱ σχολαὶ αὗται συνετήρησαν τὸν πολιτισμὸν εἰς τὰς κατακτηθείσας ὑπὸ τῆς τουρκικῆς βαρβρότητος χώρας καὶ ὑπέθαλπον μετὰ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας καὶ τὴν ἰδέαν τῆς ἐλευθερίας.

Περὶ τῆς ἐν Ἰωαννίνοις ἐκπαιδεύσεως καὶ τῶν διδασκάντων περιφανῶν ἀνδρῶν θὰ ἠδύνατο νὰ γραφῇ τόμος ὀλόκληρος. Εἰς τὴν πόλιν αὐτὴν πλὴν τῶν Φιλανθρωπινῶν, ἐδίδαξαν ὁ Τσεχούλης, ὁ Μανασσοῦ Πλέσσης, ὁ Τριανταφύλλου ἐκ Κερκύρας, Μελέτιος ὁ Γεωγράφος, ὁ Μῆτρον, ὁ Βησαρίων, Ματθαῖος ὁ Ἀνθρακίτης, ὁ Νικόλαος Κεραμᾶς, οἱ Μπαλάνοι, ὁ Εὐγένιος Βούλγαρης, ὁ Ἀθαν. Ψαλίδας καὶ πλῆθος ἐπιφανῶν διδασκάλων. Τοιαύτην ἐντύπωσιν ἐνεποίει εἰς τοὺς ἐπισκεπτομένους τὴν πόλιν ξένους ἡ πνευματικὴ ἐν αὐτῇ κίνησις, ὥστε ὁ συνταγματάρχης Ληκ γράφει εἰς τὸ περιφημον σύγγραμμά αὐτοῦ: «Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ὀμιλεῖται ἐν Ἰωαννίνοις καθαρώτερον ἀπὸ πάσης ἄλλης ἑλληνικῆς γωνίας. Οἱ Ὄθωμανοὶ ὀμιλοῦν ἑλληνιστί, διότι μόνον ὀλίγας τουρκικὰς λέξεις γνωρίζουν. Τὰ Ἰωάννινα διαπρέπου

ἐπὶ πλούτῳ καὶ μορφώσει, ἀποτελοῦν δὲ τὸ κέντρον τοῦ κράτους τοῦ Ἄλῃ καὶ συγκεντροῦν τοὺς ὑπηκόους του, τοὺς ἔχοντας ἀξιώσεις διανοητικῆς ἀναπτύξεως καὶ ἀβροτέρου βίου. Καὶ τοῦτο διότι διατηροῦν ἀνέκαθεν τὰ θαυμάσια Ἑλληνικὰ σχολεῖα. Διευθυντὴς τῆς μὲν παλαιότερας Σχολῆς

Ἡ οἰκία ὅπου διέμεινεν ὁ Λόρδος Βύρων.

εἶναι ὁ Κοσμάς Μπαλάνος, διδάσκων τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας Συγγραφεῖς, τῆς δὲ νεωτέρας ὁ Ψαλίδας, διδάσκων εἰς ἑκατὸν μαθητὰς ἑλληνικὴν ἱστορίαν, γεωγραφίαν καὶ φιλοσοφίαν. Πλὴν τῶν κοινοτικῶν Σχολῶν ὑπάρχουν πλείοι ἰδιωτικά, διευθυνόμενα ὑπὸ εὐπαιδευτῶν ἱερέων. Τὸ

θέρος βλέπει τις ὑπὸ τὰς σκιὰς τῶν δένδρων διδασκάλους περικυκλουμένους ὑπὸ 20 ἕως 40 μαθητῶν, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ ἐνδεέστεροι καταβάλλουν δίδακτρα ἐν γρόσιον καθ' ἑβδομάδα».

Οἱ Ἰωαννῖται, ἔγραφε καὶ ὁ λόρδος Βύρων κατὰ τὸ 1810, «ὕπερέχουν τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων κατὰ τε τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν διάλεκτον».

Πόλις οἷα τὰ Ἰωάννινα φυσικῶς ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς μορφώσεως καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς νοτίου καὶ βορείου Ἡπείρου ἐν γένει. Οὕτω τὸ Ἀργυρόκαστρον, ἡ Ἀργυρίνη τῶν Βυζαντινῶν, διετήρει δύο λαμπρὰ Ἑλληνικὰ Σχολεῖα. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ ΙΗ' αἰῶνος οἱ κάτοικοι τοῦ Ἀργυροκάστρου ἦσαν ὄχι μόνον κατὰ μεγάλην πλειονότητα χριστιανοί, ἀλλὰ καὶ οἱ Ὀθωμανοὶ καὶ οἱ Ἀλβανοὶ ἐδιδάσκοντο τὴν ἑλληνικὴν καὶ ὠμίλουν μόνον ταύτην. Ὡς ἐκ τούτου ἡ ὀθωμανικὴ κυβέρνησις κατὰ τὸ 1770 μετέθεσε τὴν ἔδραν τῆς τοπαρχίας εἰς Δέλβινον καὶ ἤρχισε τὸν καταναγκαστικὸν ἐξισλαμισμὸν τῶν πέριξ χωριῶν, Ἐπισκοπῆς, Δοξάτων, Καστουρανῶν καὶ ἐγκαθίστα τοὺς ἀρνησιχρίστους ἐν Ἀργυροκάστρῳ, χωρὶς ὅμως νὰ δυνηθῆ νὰ μεταβάλλῃ καὶ τὸν ἑλληνικὸν χαρακτήρα τῆς πόλεως. Διὰ τῆς παιδείας ἐνισχύετο ἐπίσης τὸ ἐθνικὸν φρόνημα τῆς Χειμάρρας, τῆς ὄρεινῆς ἑλληνικῆς χώρας τῶν ἀνδρείων πολεμιστῶν, οἵτινες ἔζησαν εἰς τὰ ὄρη τῶν ἐν ἡμιανεξαρτησίᾳ ἀπολαύοντες τῶν προνομίων αὐτῶν. Οὕτως ἡ πνευματικὴ ἐπίδρασις τῶν Ἰωαννίνων ἐξετείνετο πρὸς δυσμᾶς, πρὸς νότον καὶ πρὸς βορρᾶν ἀπὸ τῶν ἀκτῶν τοῦ Ἰονίου πελάγους μέχρι τῶν ὄρεων τῆς Κορυθαῖς, καὶ προέχεε τὰ νάματα τῆς παιδείας πρὸς τὴν Δυτικὴν Μακεδονίαν.

*
* *

Τὸ μᾶλλον ἀξιοθέατον τμήμα τῶν Ἰωαννίνων εἶναι τὸ φρούριον, λόγῳ τῶν περικλειομένων εἰς αὐτὸ δύο συνοικιῶν, αἵτινες δὲν μετέβαλον τὴν μορφὴν αὐτῶν ἀπὸ πολλῶν αἰῶνων. Αἱ διάφοροι μεταβολαὶ κατὰ τὸ χρονικὸν αὐτὸ

διάστημα ἀφῆκαν τὴν ἰδιαιτέραν ἐκάστη σφραγιδα̃ της. Τὸ φρούριον τοῦτο ὑφίσταται ἀπὸ χιλίων καὶ πλέον ἐτῶν. Ἀρχεται δὲ ἀπὸ τῆς ἐγειρομένης εἰς τὴν ἀκτὴν τῆς λίμνης ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Νικολάου τῶν Κοπάνων, διέρχεται τὸν λόφον τῆς Προσκυνήσεως καὶ τοὺς νοτίους πρόποδας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ καταλήγει μεταξὺ Μπουνίλας καὶ Κανλί Τσεσμέ. Ἀπὸ τὰ διασωθέντα τεμάχια, ἐν ἀντιγράφῳ

Τείχος τοῦ φρουρίου καὶ τάφος.

καὶ ταῦτα τοῦ χρονικοῦ Κουβαρά, πληροφοροῦμεθα ὅτι κατὰ περίοδον 170 ἐτῶν ἐπὶ δεσποτῶν Μιχαὴλ Α' (1206) Μιχαὴλ Β', Θωμᾶ τοῦ Ἀγγέλου καὶ Θωμᾶ τοῦ Γ' (1375) ἐπεσκευάσθη τὸ φρούριον. Μέχρι τῆς σήμερον διασώζονται ποικίλα φατνώματα δεικνύοντα τὴν ἀκρίβειαν τῶν ἀναφερομένων ὑπὸ τοῦ χρονικοῦ. Τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ μορφήν τὸ φρούριον διετήρει μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἀλῆ-πασᾶ. Οὗτος τὸ μετεποίησεν ἤγειρε νέους πύργους καὶ ἐπάλλξεις. Κατε-

σκεύασε νέας τάφρους και ανέσκαψε προχώματα. Κατά την εκτέλεσιν τῶν ἔργων τούτων εἰργάσθησαν ὅλοι οἱ κάτοικοι τῶν Ἰωαννίνων ἐπὶ ἓν ἔτος, τοῦ ἰδίου Ἀλῆ δώσαντος τὸ παράδειγμα, κατὰ τὸν Ἰωάννην Λαμπρίδην.

Μέχρι τοῦ 1612 ἐν αὐτῇ κατόκουν οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι τῶν συνοικιῶν αὐτῶν Ἕλληνες, καὶ τινες Ἰσραηλίται. Ὑπῆρχον ὡς ἐκ τούτου πλεῖστοι περίβλεπτοι οἰκοδομαὶ τῶν Βυζαντινῶν χρόνων, ἑπτὰ Μοναὶ καὶ εἴκοσι καὶ εἰς ναοί. Μεταξὺ αὐτῶν ἦτο καὶ ὁ τοῦ Παντοκράτορος, ὅστις κατηδαφίσθη, ἐπὶ τοῦ χώρου του δὲ ἠγέρθη ὁ γυναικωνίτης τοῦ Ἀλῆ. Κατὰ τὰς γενομένας ἐσκαφὰς ὑπὸ τὸ Ἅγιον Βῆμα ἀνευρέθη καὶ ὁ τάφος Θωμᾶ τοῦ Γ', καλυπτόμενος ὑπὸ πλακὸς φερούσης τὴν ἐπιγραφὴν «Θωμᾶς Γιοχὰν Πρίλανος Δεσπότης». Ἐκεῖ ὅπου ἐγείρεται σήμερον τὸ τζαμί Φαρτιγιᾶ εὐρίσκετο ἄλλοτε ὁ ναὸς τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ. Ἐντὸς τοῦ τζαμίου τούτου ἐτάφη τὸ ἀκέφαλον πτώμα τοῦ Ἀλῆ πασᾶ. Ὁ ναὸς Ἰωάννου τοῦ προδρόμου κατηδαφίσθη ἐπίσης καὶ ἠγέρθη τὸ τζαμί τοῦ Ἀσλὰν πασᾶ. Ἀπὸ τῆς ἐξώσεως τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τοῦ φρουρίου πᾶσαι αἱ μοναὶ καὶ οἱ ναοὶ ἢ κατηδαφίσθησαν ἢ μετετέραπησαν εἰς τεμένη καὶ δημόσια κτίρια. Ἐπὶ Ἀλῆ ἠγέρθη ἐκεῖ καὶ τὸ Μέγα Σαράγι του. Τοῦτο μέχρι τοῦ 1869 ἐχρησίμευεν ὡς διοικητήριον. Πρὸς τὸ βόρειον μέρος τοῦ φρουρίου ἀνυψώθησαν διάφορα κτίρια, εἰς τὰ ὑπόγεια τῶν ὁποίων ὑπῆρχον αἱ φυλακαί, εἰς τὰς ὁποίας ἀπειράριθμοι ἐρριφθήσαν, καὶ δὲν ἐξῆλθον εἰμῆ ὅπως ἀχθῶσιν εἰς τὸν τόπον τῆς ἐκτελέσεως. Μία ἀπὸ αὐτὰς καὶ σήμερον ἔτι καλεῖται φυλακὴ τοῦ Κατσαντώνη. Εἰς αὐτὴν ἐνεκλείσθη ὁ ἀτρόμητος κλέφτης, ὅστις ἐπὶ τῆς Πίνδου διεξῆγε διηνεκὴ ἀγῶνα κατὰ τοῦ τυράννου τῆς Ἠπείρου.

Ἡ μεσημβρινὴ πλευρὰ κατείχετο ὑπὸ τοῦ γυναικωνίτου καὶ τοῦ ἀνδρωνίτου, χωριζομένων δι' εὐρείας αὐλῆς. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ φρουρίου κατὰ τὸ 1805 ἠγειρεν ὁ Ἀλῆς τὸ σαράγι του. Ἦτο τοῦτο οἰκοδόμημα χαριεστάτης σινικῆς ἀρχιτεκτονικῆς καί, ὡς ἀναφέρει ὁ Λήκ, οὐδὲν σουλτανικὸν ἀνάκτορον τότε εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ Βοσπόρου ἡδύ-

νατο νὰ παραβληθῆ πρὸς αὐτό. Παρὰ τὸ παλάτιον τοῦτο ὑπῆρχον δύο ἕτερα χρησιμεύοντα ὡς κατοικίαι τῶν υἱῶν του, Μουχτάρ καὶ Βελῆ. Τοῦ τελευταίου τούτου τὸ μέγαρον εἶχεν εὐτρεπισθῆ ἐπὶ τὸ εὐρωπαϊκώτερον, ἐν ᾧ τοῦ Μουχτάρ ἔκοσμεῖτο διὰ βαναύσων τοιχογραφιῶν, αἵτινες εἰκόνιζον διάφορα πολεμικὰ ἐπεισόδια τούτου μετὰ τῶν ἀρματωλῶν καὶ κατατομήσεις κλεφτῶν ἐμπνέουσαι τὴν φρίκην καὶ τὴν ἀπέχθειαν.

Καὶ τὸ παλάτι τοῦ Ἀλῆ-πασᾶ, ὅπως καὶ τὰ μέγαρα τῶν υἱῶν του ἀπετεφρώθησαν κατὰ τὴν ἐκραγεῖσαν ἐν ἔτει 1869 πυρκαϊάν. Δὲν διεσώθησαν ἢ λείψανά τινα ἐξ αὐτῶν. Οὕτως αἱ οἰκοδομαὶ ἐκεῖναι, αἱ ἐγεφθεῖσαι διὰ χρήματος ἀρπαγέντος ὑπὸ τῶν χριστιανῶν, ἔσχον οἰκτρὸν τέλος. Δὲν ἀναγνωρίζει πλέον κανεὶς τὸ φρούριον ὡς μᾶς παρουσιάζουν τοῦτο αἱ εἰκόνες του μέχρι τοῦ 1869. Αἱ συνοικίαι ὅμως ἐλάχιστα ἐβλάβησαν ἐκ τῶν πυρκαϊῶν. Εἶναι αὐταὶ ἐν σύμπλεγμα οἰκιῶν ἐγειρομένων ἐπὶ στενῶν δρομίσμων καὶ ἀτραπῶν, πολλάκις ἀδιεξόδων. Ὅτε οἰκοῦντο αἱ συνοικίαι ἐκεῖναι ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ὑπῆρχον μεγάλαὶ οἰκίαι, παλαιαὶ οἰκοδομαὶ, αἱ ὁποῖαι ἢ διηρπάγησαν ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ ἢ ἐπωλήθησαν καὶ ἠγοράσθησαν ὑπὸ Ἰσραηλιτῶν καὶ Ὀθωμανῶν. Πολλὰ τούτων κατηδαφίσθησαν ὅπως χρησιμεύσῃ ὁ χῶρός των διὰ τὴν ἴδρυσιν ἄλλων δημοσίας ἀνάγκης κτιρίων. Τινὰ ὅμως σώζονται ὅπως δῆποτε ὁ γενικὸς χαρακτῆρ τῶν συνοικιῶν τοῦ φρουρίου παραμένει, εἰς τὴν οἰκοδομικὴν δ' αὐτὴν σύγχυσιν προσθέτουν κάποιαν χάριν τὰ τεμένη καὶ οἱ μινωρεῖδες, εἰς τοὺς τοίχους τῶν ὁποίων ἔρπουν ἀναρριχητικὰ φυτὰ. Ἡ συγκέντρωσις ἐντὸς τοῦ περιορισμένου ἐκείνου χώρου Μουσουλμάνων καὶ Ἰσραηλιτῶν, τῶν μὲν σιγηλῶν καὶ φιλοσοφικῆς ἀπαθείας ἀνθρώπων, τῶν δὲ κραυγαζόντων καὶ κινουμένων ἀδιαλείπτως, παρουσιάζουν τὴν εἰκόνα ἄλλης ἐποχῆς, ἥτις ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐξαφανίζεται. Σήμερον ὁμῶς ἀκόμη, δύναται εἰς τὰς συνοικίας ταύτας νὰ ἀνεύρη κανεὶς ζῶσαν τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ.

Αἱ χανούμισες δὲν τηροῦν πλέον τὰ ἀρχαῖά των ἤθη. Δὲν κλειόνται ὅπως ἄλλοτε εἰς τοὺς γυναικωνίτας, καὶ τὰ

καφάσια δὲν ἔχουν πλέον κανὲν μυστηριῶδες θέλητρον. Εἰς τοὺς δρομίσκους τοῦ φρουρίου τὰς συναντᾷ τις χωρὶς γιασμὰκ, καὶ εἰμπορῶ νὰ ὁμολογήσω ὅτι δὲν συνήνησα καμμίαν δυναμένην νὰ μὲ ἐκπλήξῃ διὰ τοῦ κάλλους τῆς. Ὅθωμανίδες καὶ Ἰσραηλίτιδες εἶναι κοινότατοι τύποι καὶ ἄνευ τινὸς χάριτος ἢ ἰδιορρυθμίας περὶ τὴν ἀμφίεσιν. Δὲν περιέσωσαν οὔτε τὴν ποικιλίαν τῆς ἀμφιέσεως τοῦ παρελθόντος.

Εἰς τὰ στενὰ ἐκεῖνα σοκάκια, ἀνυπόφορα διὰ τοὺς πόδας τῶν τωρινῶν ἀνθρώπων τῶν πόλεων, μέσα εἰς τὴν ρυπαρότητα καὶ τὴν λάσπην κυλίσονται παιδία ἀκάθαρτα, καὶ περιτρέχουν γυρολόγοι πωλοῦντες μπομπούταν καὶ λουκουμάδες. Μία ἀλλόκοτος τύρβη ἀλλοκότου λαοῦ. Μίγμα ἀτυχοῦς εὐρωπαϊκῆς ἀπομιμήσεως καὶ ἀσιατικῆς βαρβαρότητος. Παρ' ὅλα ταῦτα ὅμως τὰ ἦθη τῶν συνοικιῶν ἐκείνων καὶ τὸ οἰκοδομικόν των συγκρότημα εἶναι λίαν ἰδιορρυθμον καὶ εἰς ἄκρον ἐνδιαφέρον. Τὰ περίεργα ἐκεῖνα σπίτια ἔχουν τὴν ἱστορίαν των. Καὶ ἂν ἠδύναντο νὰ ὁμιλήσουν θὰ διηγοῦντο σκηναὶς φρίκης καὶ αἵματος, αἵτινες ἐξηκολούθησαν ἐπὶ πέντε ὀλοκλήρους αἰῶνας καὶ αἵτινες ἐπετάθησαν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀλῆ.

*
* *

Διερχόμενος τὴν ὁδόν, ἣτις ἄγει εἰς τὴν Πύλιν τοῦ φρουρίου, ὅπου ὑπῆρχεν ἄλλοτε ἡ κρεμαστή γέφυρα, ἠσθανόμην βαθυτάτην συγκίνησιν. Ἐκεῖθεν διήρχοντο ὅπως ἀχθᾶσιν εἰς τὴν ἀγορὰν οἱ καταδικαζόμενοι διὰ νὰ ἐκτελεσθῇ ἡ θανατικὴ των ποινή. Ὅσα εἶχα ἀναγνώσει περὶ τῆς ἱστορίας τῆς πόλεως ταύτης ἐπανήρχοντο εἰς τὴν μνήμην μου. Καὶ διεγράφοντο ἔμπρός μου αἱ φυσιογνωμίαι ἐκεῖναι αἱ ὅποιαι μοῦ ἐπροξένησαν ζωηροτέραν ἐντύπωσιν. Ἀπὸ τὴν ὁδὸν ἐκείνην διήρχοντο τὰ στρατεύματα τοῦ Ἀλῆ μετὰ πᾶσαν ἦταν ἢ νίκην κατὰ τοὺς ἀτελευτήτους πολέμους, οὓς διεξῆγον πρὸς τοὺς ἀρματωλοὺς καὶ τοὺς Σουλιώτας. Ἐκεῖθεν διέβησαν σιδηροδέσμοι τόσοι αἰχμάλωτοι, οἵτινες εὗρον τὸν

θάνατον. Ἀπὸ τὴν ὁδὸν ἐκείνην διέβαινε συνήθως ἱππεύων τὴν ἀραβικὴν τοῦ φορβάδα, χονδρός, δυσκίνητος, μὲ τὴν λευκὴν τοῦ γενειάδα ὁ Ἄλῃς, συνοδευόμενος ὑπὸ τῶν σωματοφυλάκων καὶ τῶν δημίων του. Ἐκεῖθεν κατήρχετο ὡς λευκὴ ὄπτασία ἡ Κυρὰ Βασιλική, διὰ τὰ περιδιαβάσει εἰς τὴν λίμνην μετὰ τοῦ Ἄλῃ, ὅστις ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ ἀκατίου ἐπιβαίνων ἔκλινε τὴν κεφαλὴν του εἰς τὰ γόνατά της, κατὰ τὴν εἰδυλιακὴν εἰκόνα τοῦ Δυπρέ.

Πρόσωπα καὶ ἐπεισόδια ἑξόχου τραγικότητος ἀνέζων διὰ τῆς φαντασίας μου καὶ ἐλάμβανον πραγματικὴν μορφήν. Ὅποιαν ἱστορίαν τῷ ὄντι ἐγκλείει ἡ πόλις αὕτη! Μίαν ἡμέραν ἐπεσκέφθην τὴν οἰκίαν τῆς Κυρᾶ Φροσύνης, ἣτις διασώζεται ἀκόμη σχεδὸν ἀμετάβλητος. Εἰσῆλθον εἰς τὰ δωμάτια ἐνθα κατῴκει ἡ ἡρωὶς τοῦ Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτη, καὶ ἐκεῖθεν ἠκολούθησα τὸν δρόμον, ὅπου μίαν παγερὰν νύκτα τοῦ Ἰανουαρίου ὠδηγήθη εἰς τὸ ἄκρον τῆς λίμνης, καὶ ἐκεῖθεν εἴκοσι τέσσαρας ὥρας ἀπὸ τῆς καταδίκης της, ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, μετὰ δέκα ἑπτὰ ἄλλων γυναικῶν Ἑλληνίδων καὶ Ὀθωμανίδων ἐπνίγη. Μέσα δὲ εἰς τοὺς δρόμους τῆς πόλεως ἀνέβλυσε τὸ δημοτικὸν ἐκεῖνο τραγούδι:

Φυσάει ἀγέρας καὶ βοριάς
 κ' ἀχολογáει ἡ λίμνη,
 νὰ βγάλη τις δεκαωχτὸ
 μὲ τὴν Κυρὰ Φροσύνη.

ὅπερ ἐνέπνευσε τὴν αἰοιδὸν τῆς Λευκάδος.

Ἐπεσκέφθην τὸν οἰκίσκον ὅπου διέμεινε ὁ λόρδος Βύρων, τὰς κατοικίας τοῦ Βηλαρᾶ καὶ τοῦ Κωλέττη καὶ τὰ σχολεῖα ὅπου ἐδίδαξαν οἱ διδάσκαλοι τοὺς Γένους. Ὅλοι αὐταὶ αἱ ἀναμνήσεις τῶν στίχων τοῦ Βαλαωρίτη, τῶν διηγήσεων τοῦ Πουκεβίλ, τοῦ Χόλλανδ, τοῦ Λήκ καὶ τοῦ λόρδου Βύρωνος ἐθέρμαινον τὴν φαντασίαν μου καὶ ἔζων οὕτω πως εἰς μίαν ἐποχὴν, καθ' ἣν εἰς τὴν πόλιν αὐτὴν ἠρμηνεύοντο ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, ἀλλὰ ταυτοχρόνως εἰς τὴν ἀγορὰν

κάτω ἀπὸ τὸν πλάτανόν της ἐθραύοντο τὰ ὄστᾶ τοῦ Κατω-
τόνη καὶ τοῦ Βλαχάβα. Αἱ ἀντιθέσεις αὐταὶ τῆς τραγικῆς
ἐκείνης ζωῆς ἔτεινον πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν. Ἡ παιδεύσις
τῆς νεολαίας καὶ τὸ μαρτύριον τῶν Κλεφτῶν, ἦτο οὕτως
εἰπεῖν ἡ παρασκευή πρὸς ἐξέγερσιν καὶ ἡ διηνεκῆς διαμαρ-
τυρία πρὸς τὸν κόσμον διὰ τὸ διαπραχθὲν ἐναντίον τοῦ
ἐλληνικοῦ ἔθνους ἱστορικὸν ἀδίκημα.

Ἡ ἰσχυροτέρα ἐντύπωσίς μου ἦτο καὶ ἡ τελευταία. Ἐπε-
σκέφθην μίαν ἡμέραν τὸ κάτωθεν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου
Ἰωάννου σπήλαιον, ὅπου εἶχε καταφύγει τὴν 12 Σεπτεμ-
βρίου τοῦ 1612 ὁ Σκυλόσοφος. Ἦτο οὗτος ἐπίσκοπος Τρί-
κης. Φύσις ἐθνεγέρτου περιήρχετο τὰ χωρία προφητεύων
τὴν προσεχῆ ἀνίδρυσιν τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Με-
μνημένος τὰ τῆς μελετωμένης ὑπὸ τοῦ Δουκὸς τῆς Γαλλίας
Κορόλου ἐπαναστάσεως ἐν τῇ ἀνατολῇ ἀπῆλθεν εἰς Παρι-
σίους. Λαβὼν ἐκεῖθεν ὁδηγίας ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἠπειρον
καὶ ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Μοσὴν τοῦ ἁγίου Δημητρίου Δι-
χούνη. Περιερχόμενος τὰ χωρία τῆς Παραμυθιάς μετὰ τῶν
Ἰωαννιτῶν Ζώτου Ἰτσιπούρου, Γεωργίου Ντελῆ καὶ τοῦ
Λάμπρου, ἐστρατολόγησε περὶ τοὺς ὀκτακοσίους χωρικοὺς
καὶ τὴν νύκτα τῆς 11 Σεπτεμβρίου τοῦ 1612 εἰσῆλθε
μετ' αὐτῶν εἰς τὰ Ἰωάννινα. Ἡ εἰσβολὴ αὕτη προεκάλεσε
τὸν τρόμον τῶν Τούρκων. Οἱ ἐπαναστάται προέβησαν εἰς
τὴν σφαγὴν τῶν Ὀθωμανῶν, ἐτυρπόλησαν τὸ σαράγι τοῦ
Ὀσμᾶν πασᾶ καὶ ἐτρομοκράτησαν καθ' ὅλην τὴν νύκτα
τὴν πόλιν. Οἱ Ἕλληνες τῶν Ἰωαννίνων ἀμύητοι τοῦ τοιού-
του κινήματος δὲν συμμετέσχον αὐτοῦ. Ὡς ἀνέτειλεν ἡ αὐγὴ
καὶ οἱ Τοῦρκοι εἶδον τοὺς ἄπλισμένους διὰ ράβδων χωρι-
κοὺς, ἐπετέθησαν καὶ διεσκόρπισαν αὐτούς. Ἦρξατο τότε
ἡ τρομερὰ σφαγὴ τῶν κατοίκων ὑπὸ τοῦ μουσουλμανικοῦ
ὄχλου. Οἱ συλλαμβανόμενοι ὄπαδοι τοῦ Σκυλοσόφου ἀπηγ-
χονίζοντο, ἀνεσκολοπίζοντο καὶ ἐκαίοντο ζῶντες, ἐν ᾧ ἄλ-
λων συλλαμβανομένων ἐθραύοντο τὰ ὄστᾶ. Ὁ Λάμπρος
καὶ ὁ Ντελῆς συλληφθέντες ἐψήθησαν ζῶντες, μόνον δὲ ὁ
Ζώτος Ἰτσιπούρος διέφυγεν εἰς τὴν Εὐρώπην. Ὁ Σκυλό-
σοφος καταφυγὼν εἰς τὸ σπήλαιον τοῦ ἁγίου Ἰωάννου,

ἀνεκαλύφθη ὑπό τινος Ἰσραηλίτου καὶ ἐζωγράθη. Εἰς τοῦτον ἐπεφύλαξαν τὸν σκληρότερον τῶν θανάτων. Ἐξεδάριζων, τὸ δέρμα του πληρωθὲν ἀχύρων περιεφέρετο ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν μέχρι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅπου ἐξετέθη εἰς γενικὴν θείαν. Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος τοῦ ἐπαναστάτου. Ἀλλὰ καὶ τὸ μῖσος τῶν Τούρκων κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἐκορυφώθη. Πλεῖσαι οἰκίαι των κατηδαφίσθησαν, ὑπέστη δὲ τὸν θάνατον καὶ ὁ ἐπίσκοπος Φαναρίου Σεραφεῖμ ὡς συνένοχος τοῦ Διονυσίου. Ἐκτοτε ἐνετάθη καὶ ὁ ἔξιλαμισμὸς τῶν τιμαριούχων χριστιανῶν, ἀφηρέθησαν δὲ καὶ τὰ πλεῖστα τῶν προνομίων τῆς πόλεως.

Ὅτε ἀπρηχόμην, ἵνα μεταβῶ εἰς Κορυτσάν, διασχίζων τὴν Ἠπειρον, ἀνέτελλεν ὁ ἥλιος. Τὸ ἔαρ ἐμειδία μὲ ὅλα αὐτοῦ τὰ θέλητρα. Ἐρρημα τὸ βλέμμα πρὸς τὸ φρούριον. Τὴν στιγμήν ἐκείνην ἀνυψοῦτο ἡ κυανόλευκος σκιάζουσα τὴν πόλιν, καὶ οἱ κρότοι τῶν τηλεβόλων ἐχαιρέτιζον τὴν νίκην τοῦ Σκρᾶ.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΒΕΛΛΙΑΝΙΤΗΣ

